

З.В. Колос, канд. екон. наук, доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Матеріально-технічна база аграрних підприємств належить до базових, системоутворювальних елементів сільського господарства, без яких не може забезпечуватися економічне зростання галузі. У статті досліджено фактори впливу на ефективне формування і використання матеріально-технічної бази; запропонований системний підхід до аналізу використання матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств.

***Ключові слова:** ефективність, матеріально-технічна база, засоби виробництва, матеріальні ресурси, системний підхід.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах важливою основою забезпечення життєдіяльності та зростання ефективності роботи сільськогосподарських товаровиробників є мобілізація усіх наявних резервів. Ефективність господарювання характеризується співвідношенням витрат і результатів. Отже, ресурсовіддача виступає найважливішим показником ефективності виробництва, а раціональне використання наявних у підприємства ресурсів усіх видів є важливим фактором її зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині проблема ефективного використання матеріально-технічної бази широко висвітлюється в економічній літературі. Матеріально-технічне забезпечення завжди було в полі зору науковців, спеціалістів і практиків та знайшло належне відображення в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, серед яких Андрійчук В.Г., Бугуцький О.А., Гудзинський О.Д., Мертенс В.П., Мочерний С.В., Месель-Веселяк В.Я., Олійник В.М., Онищенко О.М., Саблук П.Т., Ульянченко О.В., та ін.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є оцінка ефективності використання матеріально-технічної бази та обґрунтування використання системного підходу до аналізу матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення своєї діяльності сільськогосподарським підприємствам необхідна матеріально-

технічна база: В умовах гострого дефіциту інвестиційних і матеріальних ресурсів перед сільськогосподарськими підприємствами постає першочергове завдання – підвищити ефективність використання матеріально-технічної бази підприємства.

У сучасній економічній літературі мають місце різні трактування категорії «матеріально-технічна база сільського господарства». Так, під матеріально-технічною базою С.В. Мочерний розуміє речову частину продуктивних сил [1]; В.П. Мертенс, А.А. Чалий та С.І. Тарасенко трактують це поняття більш широко – як сукупність речових елементів і енергії, за допомогою яких люди створюють сільськогосподарську продукцію [2]; на думку В.Г. Андрійчука, складовою частиною матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва є матеріально-технічні ресурси та земельні угіддя, що відрізняються за родючістю [3].

При системному підході до аналізу використання матеріально-технічної бази підприємства, основні фонди, що виступають у вигляді техніки, машин, обладнання, складають головний елемент цієї системи. Вони, через живу працю, служать засобами впливу на предмети праці, які складають другий елемент системи.

Оптимальне встановлення між елементами цієї системи, тобто між основними та обіговими фондами обґрунтованих пропорцій і є економічною основою ефективності формування та використання і управління матеріально-технічною базою підприємства.

Головною передумовою ефективного агропромислового виробництва є достатнє забезпечення сільгоспвиробника тракторами і комбайнами різних модифікацій, а також навісним устаткуванням для них [4]. Оптимальне поєднання кількості сільськогосподарської техніки та її характеристик обумовлює своєчасність і якість виконання всього комплексу агротехнічних заходів, які використовує агропідприємство для виробництва сільськогосподарської продукції.

В динаміці наявність тракторів у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області зменшилася на 245 од., або на 8,1 %, зернозбиральних комбайнів – на 64 од., або на 8,7 %, бурякозбиральних комбайнів – на 31 од., або на 21,9 % порівняно з 2012 р. (табл.1).

Технічні засоби в більшості випадків були придбані десятки років тому. Вони вже морально та фізично застарілі й не дають змоги вчасно і якісно виконати запланований комплекс робіт. Через недостатню кількість фінансових ресурсів сільськогосподарські підприємства майже не купують нові зразки техніки.

1. Динаміка забезпеченості тракторами та комбайнами сільськогосподарських підприємств Тернопільської області

Показник	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2015 р. до 2012 р. у %
Трактори всього, шт.	3054	3108	2927	2809	91,9
Трактори з розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	7	6	6	5	71,4
Середня потужність двигуна, к.с.	98,6	102,0	104,5	119,1	120,7
Комбайни, з них:					
зернозбиральні	743	685	687	679	91,3
на 1000 га посівної площі зернових	3	3	3	3	100,0
кукурудзозбиральні	19	20	16	20	105,2
на 1000 га посівної площі кукурудзи	0,2	0,1	0,1	0,2	100,0
бурякозбиральні	142	119	109	111	78,1
на 1000 га посівної площі буряків	4	4	3	8	200,0
Наявність енергетичних потужностей усього, тис. кВт	813	808	815	879	108,1
на 100 га посівної площі, кВт	151	150	149	162	107,2

Джерело [8].

Разом із зменшенням кількісного складу технічних засобів слід зазначити тенденцію до збільшення потужностей двигунів. За аналізований період даний показник зріс на 20,7 % і на кінець 2015 р. становив більше 119 к.с.

Крім того, значна частина основних фондів сільськогосподарських підприємств регіону не є придатними для диверсифікованого виробництва продукції, що звужує сферу їхнього застосування. Внаслідок цього виникає дефіцит фінансових ресурсів сільгоспвиробників, який обмежує можливість придбання ними нових технічних засобів.

Найбільш повне використання матеріально-технічної бази підприємства визначається максимальною ефективністю дії її основних фондів при мінімально необхідних матеріальних ресурсах.

Ефективність використання матеріальних ресурсів у господарській діяльності аграрних підприємств здійснюється через систему показників та моделювання їхнього взаємозв'язку [9]. Аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів базується на розрахунку показників матеріаловіддачі та матеріаломісткості. Матеріаломісткість визначає суму матеріальних витрат, яка приходить на 1 грн продукції, що випускається: зростання показника матеріаломісткості збільшує суму матеріальних витрат, зниження матеріаломісткості – зменшує.

Представлені дані та розрахунки свідчать про зростання матеріаломісткості продукції рослинництва і тваринництва в сільськогосподарських підприємствах області по відношенню до 2012 р. відповідно на 75,9 та 57,5 %. Майже по всіх видах матеріальних ресурсів відмічено ріст даного показника. В галузі рослинництва зафіксовано значний ріст ємкості за міндобривами – на 90,4 %; паливом і мастильними матеріалами – на 70,1 %; паливом й енергією – на 150,0 %; запчастинами, ремонтними і будівельними матеріалами – на 135,5 %; іншими матеріальними витратами – 82,1 %. В галузі тваринництва: за кормами – на 48,5%; паливом й енергією – на 150,0 %; запчастинами, ремонтними і будівельними матеріалами – на 48,5 %; іншими матеріальними витратами – на 224,1 % (табл. 2).

Зниження матеріальних витрат можна досягти завдяки правильному управлінню витратами. Управління витратами – це процес цілеспрямованого формування витрат щодо їхніх видів, місць та носіїв з постійним контролем рівня витрат і стимулюванням їхнього зниження [5]. Система управління витратами має функціональний та організаційний аспекти. Вона включає такі організаційні підсистеми: пошук і виявлення чинників економії ресурсів; нормування витрат ресурсів; планування витрат за їхніми видами; облік та аналіз витрат; стимулювання економії ресурсів і зниження витрат.

2. Динаміка показників ресурсної матеріаломісткості виробництва продукції рослинництва та тваринництва

Показник	2012		2013		2014		2015		2015 р. до 2012 р., %	
	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
Загальна матеріаломісткість, грн	0,727	0,812	0,751	0,872	0,805	0,994	1,210	1,279	175,9	157,5
у т. ч. насіння і посадкового матеріалу	0,157	х	0,141	х	0,158	х	0,161	х	102,5	х
кормів	х	0,641	х	0,683	х	0,751	Х	0,952	Х	148,5
іншої продукції сільського господарства	0,011	0,007	0,014	0,008	0,007	0,010	0,004	0,011	36,3	157,1
міндобрив	0,178	х	0,201	х	0,159	х	0,339	х	190,4	х
пального і мастильних матеріалів	0,104	0,041	0,093	0,037	0,123	0,038	0,177	0,041	170,1	100,0
електроенергії	0,008	0,029	0,012	0,029	0,009	0,031	0,011	0,033	137,5	113,7
палива й енергії	0,006	0,002	0,016	0,003	0,015	0,007	0,015	0,005	250,0	250,0
запчастин, ремонтних і будівельних матеріалів	0,045	0,035	0,043	0,037	0,040	0,043	0,106	0,052	235,5	148,5
інших витрат	0,218	0,057	0,231	0,075	0,294	0,114	0,397	0,185	182,1	324,5

Джерело [8].

Показник матеріаловіддачі характеризує випуск продукції на 1 грн витрачених матеріальних ресурсів. За аналізований період загальна матеріаловіддача у сільськогосподарських підприємствах області зменшилася на 39,7 %, в тому числі в рослинництві – на 40 %, а в тваринництві – на 36,5 %. Обсяг виробництва валової продукції сільського

господарства області зріс на 11,1 %, виробництво рослинницької продукції збільшилося на 4,0 %, виробництво продукції тваринництва збільшилося на 68,0 %. При цьому загальна сума матеріальних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції збільшилася на 84,2 %, матеріальні витрати рослинництва зросли на 72,9 %, а тваринництва – у 2,6 рази (табл. 3).

3. Ефективність використання матеріальних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Показник	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2015 р. до 2012 р. у %
Валова продукція сільського господарства, всього (у постійних цінах 2010 року),млн.грн	3715,4	3781,8	4814,6	4130,2	111,1
у тому числі: продукція рослинництва	3300,1	3253,3	4192,6	3432,3	104,0
продукція тваринництва	415,3	528,5	622,0	697,9	168,0
Валова продукція сільського господарства на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві (у постійних цінах 2010 р.),тис. грн	233,7	237,1	278,9	258,1	110,4
Матеріаловіддача загальна, грн	1,356	1,302	1,206	0,818	60,3
у тому числі: продукція рослинництва	1,375	1,331	1,242	0,826	60,0
продукція тваринництва	1,231	1,146	1,006	0,782	63,5
Рівень рентабельності продукції сільського господарства, %	15,3	8,1	21,1	39,9	24,6
у тому числі: продукція рослинництва	16,4	8,3	23,4	42,2	25,8
продукція тваринництва	7,7	7,1	9,3	28,3	20,6

Джерело [8].

У стратегії забезпечення ефективного використання ресурсного потенціалу аграрного сектора важливе місце належить вирішенню комплексу практичних аспектів, пов'язаних з матеріально-технічним оновленням сільськогосподарського виробництва. Актуальною на даний час є необхідність поширення досвіду частини господарств області щодо кооперування, тобто обміну технікою чи купівля послуг технічного виконання сільськогосподарських робіт.

Висновки. Ефективне управління, цілеспрямоване відтворення та повноцінне використання ресурсів аграрних підприємств можуть бути забезпечені тільки тоді, коли мають місце: по-перше, економічно та соціально доцільне співвідношення ресурсів праці і матеріально-технічної бази. По-друге, застосування прогресивних, високопродуктивних та екологічно безпечних технологій у виробництві продукції. По-третє, розширення, відтворення та оновлення ресурсів. Системний підхід щодо аналізу використання матеріально-технічної бази дає можливість обґрунтовано планувати фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств, а також їх поступальний розвиток на основі гнучкого системного управління.

Бібліографічний список: 1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с. 2. Основи економічних знань / В.П. Мертенс, А.А. Чалий, С.І. Тарасенко та ін.; За ред. В.П. Мертенса. – К.: Урожай, 1987. – 208 с. 3. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с. 4. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія / М.Й. Малік, О.А. Нужна. — К.: ННЦІАЕ, 2007. — 270 с. 5. Давидович І.Є. Управління витратами: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 228 с. 6. Білоусько Т.Ю. Проблеми технічного забезпечення аграрних підприємств в контексті підвищення їх конкурентоспроможності / Т.Ю. Білоусько // Вісник НТУ «ХП». – 2013. – № 52 (1025). – С. 7–12. 7. Олійник О.В. Необхідність та умови розширеного відтворення в сільському господарстві України / О.В. Олійник // Економіка АПК. –2005. – № 4. – С. 31–35. 8. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2015 рік. Статистичний щорічник. – Тернопіль. – 2016. – 421 с. 9. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Т.О. Гуренко. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.

З.В. Колос. Эффективность использования материально-технической базы аграрных предприятий. Материально-техническая база аграрных предприятий принадлежит к базовым, системообразующим элементам сельского хозяйства, без которых не может быть обеспечен экономический рост отрасли. В статье исследованы факторы влияния на эффективное формирование и использование материально-технической базы; предложен системный подход к анализу использования материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: эффективность, материально-техническая база, засобы производства, материальные ресурсы, системный подход.

Z.V. Colos. Use efficiency of material and technical basis of the agricultural enterprises. Material and technical basis of agricultural enterprises belongs to the basic, strategic elements of agriculture, without which economic growth of industry can't be ensured. This article explores the factors affecting the effective formation and use of material and technical basis; proposes systematic approach to analysis of the agricultural enterprises' material and technical basis.

Production increasing of competitive agricultural production, labor productivity improving and profitability improving of agricultural enterprises depend on the efficiency of basic production assets usage, an important condition for the functioning of which is the availability of material resources, based on their need according to production industry of agricultural enterprises. The fullest use of enterprise's material and technical basis is defined by maximum action efficiency of basic assets at the minimum required material resources.

Efficient management, purposeful reproduction and full use of the resources of agricultural enterprises can be achieved only when there is: first, economically and socially appropriate ration of labor resources and material and technical basis. Second, the use of advanced, highly efficient and ecologically safe technologies in production. Third, expansion, reproduction and renovation of resources. Because clearly organized, regulated, timely and sufficient material and technical support and the high quality of the basic means of agricultural production, their innovation and investment component, human capital and labor resources of the village directly determine the effectiveness and safety of production and resource potential functioning of agricultural enterprises, and also their progressive development on the basis of a flexible system management.

Key words: efficiency, material and technical basis, means of production, material resources, system approach.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2017 р.